

**Sébastien Chartrand:**

**Work in voluntary welfare organizations. A sociological study of voluntary welfare organizations in Sweden**

Stockholm Studies in Sociology, nr 21  
Stockholm: Almqvist & Wiksell (2004)  
ISBN 91-7265-832-0

UNDER EN GANSKA lång tid har en relativt ouppmärksam process ägt rum: lönearbetets utbredning inom vad i engelskspråkig terminologi kallas "membership organizations" och i svensk terminologi sedan Törnbergs tid, folk rörelser. Resultatet har blivit en hybridorganisation som bygger på både medlemskap och avlönat arbete. Forskning om denna sektor har dock inramats i och bedrivits genom att följa traditioner och begrepp från forskning om sociala rörelser där deltagande och inte arbete varit centralt. Denna forskning tenderar att se sociala rörelser som enhetliga entiteter som om alla som är med i rörelser är förenade som myrorna in en myrstack. Forskning om arbete har å andra sidan av tradition inte haft arbete i frivilliga organisationer som empirisk referens. Den friktion som uppstår i rörelser genom den interaktion som uppstår mellan

skilda grupper som definieras genom sitt deltagande eller genom sin anställning har inte uppmärksamats. Det är just denna friktion som Sébastien Chartrand försöker fånga i sin avhandling genom att korsbefrukta två tidigare relaterade forskningsfält: forskning om sociala rörelser och forskning om arbete.

Chartrands studie har sin uppriktelse i en jämförande studie av frivilliga organisationer som initierades av ett par forskare verksamma vid Deakin University i Melbourne. I den svenska delen av studien som huvudsakligen genomfördes av Chartrand ingick en frågeundersökning av ca 200 svenska frivilliga organisationer och ett 20-tal intervjuer med representanter av frivilliga organisationer. Denna undersökning berörde organisatoriska frågor som resurser, storlek, tid för grundande, resurskällor, organisatorisk sammansättning

(betalt — obetalt arbete), relation till staten mm. Avhandlingens huvudstudie består av fyra detaljerade organisationsstudier och ett fyrtiotal intervjuer med anställda, medlemmar och frivilliga i samma organisationer.

Man kan dela upp avhandlingen i två delar. Det första delen är en genomgång och diskussion av omfattande forskning både svensk och internationell. Det är en imponerande genomgång inte minst vad gäller en del forskning och resonemang från den europeiska kontinenten (speciellt Frankrike och Tyskland) som inte tidigare uppmärksamats i Sverige. Genom att koppla ihop tidigare icke-relaterade forskningsfält gör Chartrand här flera tankeväckande iakttagelser.

Avhandlingen tyngsta och originellaste del är emellertid den andra delen. Enligt författaren är folk rörelsesektorn inkilad mellan två andra sektorer, den offentliga och den vinstdrivande. Vad som händer i folk rörelsesektorn är å ena sidan resultat av en endogen historisk process och å andra sidan resultat av interaktionsprocesser med de två andra sektorerna. Chartrand betraktar det hela som en kolonisering av folk rörelseparadigmet eftersom aspekter av de två andra sektorerna överförs till folk rörelseparadigmet. I en och samma organisation kan man således hitta grupper som medlemmar, anställda och tillfälligt anställda motiverade av solidaritet eller försörjningsböroda. Människor

som ser den egna aktiviteten som tillfällighetsbetonad handlar tillsammans med de som ser sitt arbete som sysselsättning. Demokratiska processer inträffar samtidigt med processer av professionalisering och varugörande (productivization).

De tilltagande interaktionsprocesserna med de andra sektorerna har konsekvenser på flera nivåer. En sådan interaktion med den statliga sektorn är till exempel en (till synes oskyldig) aktivitet som att söka statsbidrag. Detta innebär att den sökande organisationen måste fylla byråkratiska kriterier för att erhålla stöd. I detta ingår bland annat att producera medlemskapsstatistik eller statistik på aktivitet som den frivilliga organisationen erbjuder. Givare och tagare måste prata samma språk. Detta gör att deltagare i frivilliga organisationer som har erfarenhet av att arbeta i den offentliga sektorn intar en starkare position gentemot amatörer. Vi har med andra ord två processer som opererar här. Dels en isomorfisk process, man måste bli lika andra för att kunna kommunicera, dels en urvalsprocess (betingad av den första processen) som förstärker deltagare med professionell bakgrund in i den frivilliga organisationen. Detta är exempel på en professionaliseringsprocess som smyger in i frivilliga organisationer och vars huvudsakliga konsekvens är marginaliseringen av medlemmen. Barmhärtighet som historiskt sett byggt på omsorgens moraliska överväganden bygger nu

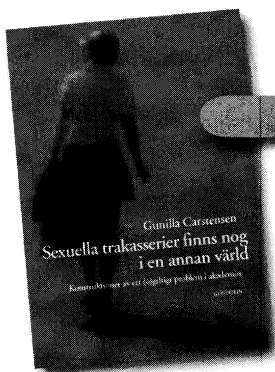
enligt författaren mer och mer på en kvantifiering av omsorgstillfällena. Jag ser marginaliseringen av medlemmen som avhandlingens huvudargument och håller med om detta även om jag skulle i sammanhanget vilja betona betydelsen av resursutbyten mellan sektorerna. Avhandlingens resultat ligger i linje med vad nyare forskning från andra platser i såväl Europa som Förenta Staterna visar. Frivillig organisering bygger inte längre på medlemskap. Det bör dock poängteras att medlemskapet som fenomen har varit mycket starkare i folkrörelsernas Sverige och tendensen är en aning svagare och en aning försenad här.

Som alla avhandlingar har även den här sina brister, sådana som ofta uppenbarar sig i efterskott när resultatet av studien föreligger. Avhandlingen hade vunnit i klarhet och styrka om några centrala begrepp diskuterades mer grundligt. Till de begrepp hör termerna folkrörelse, medlemskapsorganisation (förening), organisation av frivilliga som av författaren tycks användas som synonyma. Det samma gäller termerna medlem och frivillig. I allt som numera kallas folkrörelse ingår bland annat medlemskapsorganisationer, organisationer av frivilliga, insamlingsorganisationer och organisationer som kombinerar de ovanstående formerna i olika konstellationer. Att organisera frivilliga är inte heller samma sak som att skapa en medlemskapsorganisation och medlemmen är

inte detsamma som en frivillig. Ett av motiven bakom att valen av fallen är att studera organisationer med starkt medlemskap men min uppfattning är att Chartrand studerar organisationer med många frivilliga och det är inte samma sak. Som en konsekvens härvidlag får medlemskapet som sådant en lite undanskynd plats i den empiriska analysen. En klagörande diskussion hade även hjälpt författaren att göra ett teoretiskt urval av fallstudierna. Ett sådant förhållningssätt hade tydligare visat på mer variation i denna rationaliseringsprocess inom den svenska folkrörelsetraditionen men samtidigt tydligare lyft fram den historiska trenden som är medlemskapets successiva försvagande.

Hade studien från början varit inriktad på att belägga denna rationaliseringsprocess skulle nog författaren valt sina fall mer strategiskt. Nu verkar det som om problematiken uppenbarade sig under resans gång. Chartrand är dock öppen nog för att se processen när den uppenbarade sig framför honom, modig nog att följa dess ledtrådar och skicklig nog att fånga in och i detalj beskriva några av de subtila processer som framkallar den. Resultatet blev en läsvärd avhandling.

*Apostolis Papakostas,  
Södertörns högskola*



**Gunilla Carstensen**

**Sexuella trakasserier finns nog i en annan värld**

Akademisk avhandling,  
Sociologiska institutionen,  
Uppsala universitet

Gondolin (2004)

ISBN 91-88821-65-X

SOM OPPONENT PÅ Gunilla Carstensens doktorsavhandling "Sexuella trakasserier finns nog i en annan värld", vill jag i denna recension koncentrera mig på några teman och frågor som hennes arbete aktualiserar och som jag menar är viktiga teoretiskt och politiskt. Men allra först ett försök till sammanfattning och några ord om avhandlingens syfte, material, metoder och angreppssätt.

Det är hur kön, heterosexualitet och sexuell trakassering göres i akademien som står i fokus i denna avhandling. "Göringsperspektivet" — *doing gender* — innebär här att ett konstruktionistiskt perspektiv tas i bruk där kön

*...betraktas som ett verb, som en aktivitet och inte som individuella och biologiska förutbestämda egenskaper, samt ett tänkande om att kön och organisation skapas samtidigt, i en och samma process. (s 36)*

Det är emellertid inte observationer av denna "göring" som utgör den metodologiska infallsvinkeln utan istället samtal/intervjuer om göring, dvs. det är verbala uttryck för förståelser av göring som utgör materialet. Femton kvinnliga doktorander, födda mellan 1960 och 1973 från olika ämnen (10 st är samhällsvetare/humanister, 2 är medicinare och 3 kommer från det teknisk-naturvetenskapliga vetenskapsområdet) och från två olika universitet har intervjuats under perioden 1995–97. Utgångspunkten för arbetet var ett intresse för sammanhangen mellan kvinnokön, doktorandtillvaro och sexualitet. Temat sexuell trakassering blev dock så framträdande i intervjuerna, hävdar doktoranden (s 24), att det kom att ställas i fokus i analysen av materialet och utgöra ett perspektiv genom vilket även det andra materialet speglades. Denna utveckling av problemställning

och fokus gör att två av de tre kapitel som redovisar och analyserar det insamlade intervjumaterialet handlar om hur kvinnorna ser och förstår sin doktorandvardag — som doktorander och som kvinnor och sammanhangen häremellan. Denna kontextuella inramning av sexuella trakasserier, där temat sålunda har fått utvecklas inifrån och underifrån istället för att det fenomeniserats, dvs. istället för att det gives en a priori betydelse oavhängig kontext och perspektiv, utgör avhandlingens absoluta styrka. Samtidig blir titeln på avhandlingen härmed lite missvisande, då den handlar om så mycket mer än sexuell trakassering i akademien.

I Kapitel 3–5 redovisas materialet. Kapitel 3 handlar om hur informanterna beskriver vilka normer och regler som gäller för forsknings-sammanhanget. Det är en miljö som präglas av hierarki, konkurrens och positionering. Och lyckad positionering förstås av informanterna både som avhängigt enskilda egenskaper — dvs. ett individualiserande perspektiv tas i bruk — men också av goda relationer (vem man arbetar med eller associeras med, nätverk mm) dvs. ett mer generaliserande perspektiv tas också i bruk.

Kapitel 4 handlar om hur informanterna uppfattar sin situation som kvinnor och doktorander, dvs. här är fokus på kopplingen kön — forskningsvardag/-verksamhet. Forskaridealet och normer för forskaren förstås som könsneutrala. Det

förutsatts att kvinnor och män ska ha samma möjligheter att handla i enlighet med idealet. Får man inte det handlar det om att man har fel egenskaper, vilket alltså kvinnorna har i större utsträckning än männen som här utgör en slags objektiv referens — det är så man borde vara. Kvinnlighet konstrueras med andra ord som hindret — de rycker in och hjälper till och utövar omsorg istället för att bara göra sitt och de tar inte för sig, tar inte plats eller hävdar sig. Å andra sidan, de som inte är kvinnliga, blir sedda på som Margaret Thatcher typer. Med andra ord gäller uttrycket "damned if you do and damned if you don't". Genom individualisering reproduceras sålunda föreställningar om lika villkor samtidigt med reproduktionen av föreställningar om olika kön och därmed olika egenskaper.

Det är ett sällsynt lyhört kapitel, där den textnära tolkningen visar på det sofistikerade och komplexa, men samtidigt envisa, sätt på vilket kön göres och förstås i akademien. Kapitlet visar också med all önskvärd tydlighet att jämställdhet inte har problematiserats i förhållande till forskarideal, inte lett till någon ny definiering eller ny praxis. Här ligger det ett material och viktiga reflexioner att arbeta vidare med när det gäller akademias kön som vi får hoppas att Carstensen eller andra vill gå vidare med. I mitt tycke är detta avhandlingens bästa kapitel.

Kapitel 5 handlar så till sist om hur informanterna förstår både

sexuell trakassering mer allmänt men också egna erfarenheter härav. Carstensen finner att informanterna menar att sexuell trakassering inte är "deras problem", en förståelse som bygger på implicita förståelser och föreställningar om sexuell trakassering. Det handlar t.ex. om en förståelse av att det är en viss typ av kvinna som blir sexuellt trakasserad, dvs. kränkingsbara kvinnor. "Jämställda kvinnor blir inte trakasserade", vilket innebär att hade de blivit sexuellt trakasserade så hade det varit ett tecken på att de inte var jämställda. Sexuell trakassering förekommer någon annanstans, i en annan tid och ogiltiggöres som närvarande och existerande problem i vardagen. Män som gör dylika handlingar förstås som specifika män, antingen avseende kulturell bakgrund eller personlighet. De förstås som gubbsjuka, flicksjuka eller tafatta. Och när informanterna resonerar runt sin förståelse förhåller de sig framförallt till normer om kollegialitet vilket i allmänhet innebär att man "blundar" och går vidare. Men de förhåller sig också till jämställdhet och individualisering — dvs. man ska hävda sina rättigheter som individ, klarar man ej det så faller det tillbaks på en själv. Sist men inte minst förhåller man sig till föreställningar om ett trovärdigt offer. Mer övergripande skulle man kanske kunna säga att kvinnorna förhåller sig till vad som förstås som normal/vanlig heterosexuell samvaro. Könrelationer

naturliggöres och osynliggöres samtidigt som de förhåller sig till akademins professionella ordning där kön förutsatts vara irrelevant. Det är i denna spänning kvinnorna navigerar när de ska försöka förstå eget och andras agerande.

Avhandlingen är ett gediget akademiskt arbete. Och ändå framprovocerar den frågor av typen; Vad är det vi i dag, efter ett decennium med forskning på fältet, egentligen behöver veta? Vilken slags kunskap kan bidra till ändring? Det är Carstensens arbete i ljus av dessa mer övergripande frågor jag har lust att ta upp till diskussion här.

När det gäller teoretiska utgångspunkter tar Carstensen fasta på dominans- och underordningsperspektivet och förståelsen av heterosexualitet som institutionaliserad (s. 41). Det är ju överordnade perspektiv eller tolkningsramar men hur kan dessa undersökas empiriskt för att synliggöra också ändring i dominans- och underordningsrelationer och i heterosexualitetens institutionalisering? Med en utgångspunkt i göringsperspektivet är det självklart att kön göres olik av olika generationer, klasser m.m. i olika kontexter och historiska sammanhang. Mot bakgrund härav *måste* förståelsen av sexuell trakassering vara komplex och hela tiden i ändring — eftersom könen och könsrelationerna ändras. Ändå saknas en diskussion av sexuell trakassering mot just en dylik övergripande förståelse av kön. Och det hänger nog ihop med att

ändring, variation och skillnader varken är referensram eller fokus i avhandlingen. Och detta ser jag — åtminstone till dels — som en följd av det teoretiska perspektiv med fokus på normer som Carstensen här har valt. Det är ett perspektiv som jag tycker är problematiskt för att det osynliggör sidor av hur kön och sexuell trakassering göres i tillägg till att det ibland dessutom resulterar i bristfälliga tolkningar. Låt mig här försöka illustrera bägge delarna.

Fokus på normer innebär här att individen sätts i fokus (hur hon ser och förstår dem) samtidigt som oöverensstämmelser mellan individer tenderar att redovisas som tolkningsvariationer, dvs. som normativa variationer. Den bild som produceras ger intryck av att där är en syn, om än komplicerad, eftersom det just är normerna som är i fokus. Och den syn informanterna med denna tolkningsram ger uttryck för är "fel", de individualiserar.

Detta normativa perspektiv är med andra ord ett perspektiv som individualiserar, dvs. Carstensen reproducerar här det hon "anklagat" informanterna för. De tänker inte rätt, de tänker inte strukturellt men det vill jag då hävda att inte Carstensen gör heller. En strukturell tillnärmning hade bland annat inneburit en redogörelse för könsproportionerna i respektive forskarmiljö, både när det gäller doktorander och lärare och relationerna häremellan. Det hade

inneburit att strukturella skillnader synliggjorts, vilket hade möjliggjort en reflektion över dess betydelse för hur kön och sexuell trakassering göres och förstås. Övrig forskning på sexuell trakassering visar att dylika strukturella förhållanden har en inverkan, mer könsblandade arbetsplatser har t.ex. mindre sexuell trakassering. Avsaknaden av en strukturell tillnärmning osynliggör mao eventuella variationer.

Med en strukturell tillnärmning framstår det vidare som viktigt att synliggöra vetenskapsområden som just arbetsplatser med olika kulturer. Det handlar om helt olika verksamheter och forskningen bedrivs på helt olika sätt. Det råder också olikartade relationer mellan både doktorander och mellan doktorander och handledare/lärare innanför olika vetenskapsområden. Och detta påverkar med all sannolikhet hur kön och sexuell trakassering göres. Vill vi komma vidare och producera kunskap för handling, så måste dylik specificerad kunskap produceras. Det är kanske helt olika åtgärder som ska till på dessa olika fält. Att inte ha en dylik strukturell tillnärmning innebär alltså att eventuella skillnader osynliggöres och därmed osynliggöres kunskap som är viktig för handling.

Avsaknaden av en strukturell tillnärmning påverkar också förståelsen av enskilda teman, som t.ex. kollegialitet. Den kan väl knappast förutsättas vara likartad på en institution med få kvinnliga

doktorander och få kvinnliga lärare jämfört med en institution där det kanske är lika många kvinnor och män på bägge nivåer? Visst måste det faktum att det blivit fler kvinnliga doktorander och lärare påverka kollegialitetsformerna?

Ett annat tema som resulterar i en bristfällig analys som en följd av att en strukturell tillnärmning saknas, är t.ex. förståelsen av misslyckanden (s 78). Det framställs här som ett individuellt problem. Men i en dylik förståelse bortser man från handledarrelationen. En doktorands misslyckande är också alltid ett misslyckande för handledaren och hur avgörande det är för handledaren kan handla om kön, kanske avhängigt av bland annat könsproportionerna i ämnet i fråga. Det kan t.ex. vara värre för en kvinnlig handledare på en starkt mansdominerad arbetsplats då hennes doktorand misslyckas än för hennes manliga kollega. Tar man vetenskapsområde i beaktande så kanske det blir ännu mer missvisande att fokusera på det individuella misslyckandet. Inom en del naturvetenskapliga ämnen, t.ex. biologi, bedrivs forskningen i grupp, oftast under professors projekt.

Att misslyckas i ett dylikt sammanhang är naturligtvis något helt annat än när man har sitt individuella doktorandprojekt. Generaliseringen här osynliggör alltså att det (också) handlar om olika ting, olika strukturer, relationer och kulturer. Det



är en generalisering som låter sig göras just för att ett strukturellt perspektiv saknas.

Avsaknaden av ett strukturellt perspektiv innebär alltså menar jag att eventuella variationer osynliggöres men också att ändringsperspektivet inte tas upp. Det saknas ett generationsperspektiv för att vi ska förstå om det har skett en ändring när det gäller förståelser av sexuell trakassering. Jag menar inte att Carstensen nödvändigtvis skulle ha inkluderat olika åldersgrupper i sin studie men att hon åtminstone skulle ha diskuterat deras förståelse i ett generationsperspektiv. Vi vet av övrig forskning att i generationer uppväxta med jämställdhetsideologi och sexualisering kan de unga kvinnorna reagera med att de godtar/accepterar mer eller väljer

att inte förstå det som övergrepp (bland annat Jeffners arbete som Carstensen själv refererar till). Men också att de kan tåla mindre, dvs. reagera starkare eftersom de förväntar just jämställdhet (vilket Fittstim, Råtext med flera böcker tycks tyda på). Likartade ting kan av olika generationer upplevas olik och olika ting kan upplevas likt. Detta, dvs. generationsperspektivet, menar jag är viktigt för att vi ska förstå ändring. När jag läser materialet och analysen i denna avhandling, får jag dock ingen förståelse av om det har skett någon ändring. Är det så här det alltid har sett ut och alltid kommer att se ut? Och innebär inte det i så fall en essentialisering av hur kön och sexuella trakasserier göres?

Mina kritiska invändningar av det

normativa perspektivet och fokuset i avhandlingen är kanske väl långt dragna men de motiveras för mig av att detta perspektiv — om än med lite olika namn och vinkling — är ett centralt perspektiv inom kvinno- och könsforskningen i dag. Och jag menar att ska vi komma vidare och bortom de mer överordnade tolkningsramarna så måste vi komplettera våra analyser och använda strukturella och relationella perspektiv. Först då kan vi förstå variation, skillnad och ändring.

Karin Widerberg,  
 Institut for sosiologi og  
 samfunnsgeografi,  
 Universitetet i Oslo, Norge



## tema nr 4: barn

Analysartiklar i nästa nummer är:

Nihad Bunar: *Den etnifierade urbana fattigdomen och välfärdsstatens reaktioner*

Åke Nagrelius: *Moskvaprocesserna och det svenska kommunistpartiet*



**Annika Almqvist**

**Drömmen om det egna huset. Från bostadsförsörjning till livsprojekt**

Uppsala universitet (2004)

ISBN 91-506-1746-X

AVHANDLINGEN "Drömmen om det egna huset" är skriven av en sociolog, men överskrider sociologins gränser. Etnologi, fenomenologi, hermeneutik, bostadsforskning, kvinnoforskning, maktforskning tas till hjälp för att bevara den komplexa frågan om varför drömmen om ett eget hus under hela 1900-talet har varit så levande hos det svenska folket, oavsett vilken bostadspolitik som förts.

Almqvist gör en genomgång av bostadspolitiken under hela seklet. 1900-talets första decennium var egnahemsrörelsens och egnahemspolitikens tid. Förmånliga lån beviljades till egnahem på landsbygden och i städernas utkanter. Bostadspolitiken var en del av socialpolitiken. Egnahemmet sågs som en lösning på de lägre klassernas bostadsfråga men också som bote-medel mot en rad missförhållanden

i samhället och i hemmen. Förutom att ge tak över huvudet handlade det om att stärka familjen och nationen, försäkra sig om pålitlig arbetskraft till den växande industrin och att skapa försörjningsmöjligheter på landsbygden. Trädgårdsstadsidealet stod i fokus i stadsplaneringen med enfamiljs- och tvåfamiljshus, radhus och små flerfamiljshus.

På 1930-talet börjar en omsvängning, manifesterad av den 1933 tillsatta bostadssociala utredningen som lade fram sitt slutbetänkande 1945 (SOU 1945:63). Borta är idéerna om familjelivets privata sfär, som skulle gynnas av egen entré och trädgårdstäppa. Egnahemstanken med sin starka förankring till en plats, en egen torva, passade inte längre. Nu gällde det att tillgodose behovet av rörlig arbetskraft och lösa bostadsförsörjningsproblemen på de orter som växte på grund av

uppsvinget inom exportindustrin. Även kvinnorna behövdes nu på arbetsmarknaden, varför en viktig del i bostads- och socialpolitiken blev att underlätta för dem att lämna sina hem. Rationellt planerade lägenheter i flerbostadshus förordades och kom att symbolisera moderniseringen av Sverige. Bygandet av flerbostadshus kulminerade med miljonprogrammet, dvs byggandet av en miljon bostäder, de flesta i flerbostadshus, från mitten av 1960-talet till mitten av 1970-talet.

För många människor innebar flyttningen till en större ort inte bara att de fick en modern bostad utan också att de bytte värld och livsform. Almqvist visar att den sociala bostadspolitik som avlöste egnahemspolitiken inte byggde på människors preferenser, vilket en lång rad studier snart kunde konstatera. Den utformades av en elit utan djupa rötter i svensk arbetarkultur. Tanken var väl att människor skulle förstå sitt eget bästa när de blivit upplysta. Denna bostadspolitik blev dock inte uthållig.

Redan under miljonprogrammet började den "småhusväg" skönjas, som skulle komma att dominera bostadsbyggandet under 1970- och början av 1980-talet. Det egna huset blev norm för hur barnfamiljer skulle bo, även i städerna. Småhusboendet är idag utbrett både i familjer med och utan barn och bland enpersonshushåll. 74% av barnfamiljerna, 78% av samboende utan barn och 50% bland ensamstående utan barn bor

i småhus (SCB 2002).

För att försöka förstå ”drömmen om det egna huset” och varför denna dröm under flera decennier negligerades inom bostadspolitiken går Almqvist igenom bostadsforskningen under 1940–1960-talet. Hon konstaterar att den var starkt positivistisk med inriktning på räknande och mätande av ekonomi och utrymme. Även om man under denna tid tydligt kunde visa på ett stort otillfredsställt intresse för småhus, så gjordes inga försök att undersöka motiven till detta. Sociala och kulturella sammanhang tycks även bland forskarna ha överskuggats av den funktionalistiska ideologin, som fick sitt genombrott med Stockholmsutställningen 1930. Alla människor ansågs ha samma behov — rättvisa och inte traditioner skulle ligga till grund för skapandet av ett nytt och modernt samhälle. Funktionalisterna bejakade storstaden, industrialiseringen, arbetsdelningen och uppdelningen av livet i arbetstid och fritid liksom kvinnornas deltagande i arbetslivet. En inflytelserik del av kvinnorörelsen förstärkte denna ideologi. En minimering av hushållsarbetet skulle, tillsammans med modernt utrustade kök, göra det möjligt för kvinnorna att förvärvsarbeta och delta i samhället. Hotades de funktionalistiska idealen av forskningsresultat som visade hur människor ville bo eftersom intresset att undersöka detta på djupet var så svagt?

Almqvist ägnar stort intresse åt relationen mellan kvinnofrågan och boendet. Hon går igenom amerikansk och svensk feministisk forskning. Hon diskuterar begreppen likhet och särart och låter Elin Wägner representera särartstänkandet och Alva Myrdal likhetstänkandet. För Wägner existerade en självständig kvinnotyp som var förnekad och osynliggjord av det patriarkala samhället. Myrdal däremot förväntade sig att den nya jämställda kvinnan skulle realiseras genom de pågående förändringarna i samhället. Medan Wägner ser hur industrisamhället och den teknisk-ekonomiska utvecklingsprocessen friställer kvinnorna från ett sammanhang där de haft kunskap och makt ser Myrdal i samma krafter möjligheterna för kvinnans jämlika deltagande i samhällslivet. Myrdal var en ivrig förespråkare för kollektivhusidén, vilken dock aldrig fick någon nämnvärd utbredning. För Elin Wägner var den moderna lägenheten en kvinnofälla där kvinnan förvandlades från producent till konsument och förlorade den makt som hennes tidigare ansvarsfulla arbete i hemmet medfört.

Bland de empiriska studier som Almqvist bygger sitt resonemang på finns bland annat en egen undersökning från slutet på 1980-talet där hon delvis tillämpade Thomas Höjrup och Lone Rahbeck Christensens livsformsteorier i en studie av ett bostadsområde i en småstad. Den belyser hur bostadens

betydelse varierar i förhållande till arbetets roll i människors liv. Mycket av det övriga empiriska materialet som hon använder är studier som gjorts för att besvara andra frågor men som innehåller indirekt information som är av värde för Almqvists frågeställning. Sökandet efter den djupare meningen med det egna huset leder in henne på intressanta teoretiska tankegångar där hon slår följe med bl.a. kulturantropologen Marianne Gullestad och sociologerna Richard Sennett, Ulrich Beck, Manuel Castells, Henri Lefebvre, Peter Saunders och religionssociologen Thorleif Pettersson.

Konturerna av drömmen om det egna huset framträder till en början i ord som frihet, självbestämmande över bostaden, närhet till natur, ostört läge, barnvänlig miljö, frisk och sund miljö, möjlighet till viss självförsörjning, odling, större utrymme, möjlighet att samla släkt och vänner, social anknytning, egen tomt, möjligheter till aktiv fritid, någonstans för männen att ”hålla till”. I allt detta ser Almqvist efter hand ett större samband, mellan boendet och arbets-/samhällslivet, där bostaden får utgöra en kompensation för ett alienerat lönearbete. Det kontinuerliga självständiga skapande arbete som ett eget hus kan erbjuda ställs i relation till ett arbetsliv, som för stora grupper av människor blivit alltmer abstrakt och monotont och som dessutom under de senaste decennierna blivit alltmer



osäkert och fyllt av krav på ständig flexibilitet. Hon formulerar en tes med utgångspunkt i sociologisk teori om moderniteten — *drömmen om det egna huset kan förstås som en önskan att skapa ett kärleksprojekt och en frizon*. Denna dröm tar sig delvis olika uttryck i olika sociala grupper, i olika kulturella miljöer och på olika platser:

*När arbetslivet blir allt osäkrare för allt fler sker sökandet efter mening i det sekulariserade samhället alltmer i det privata. Hemmet som kärleksprojekt och frizon kan dock antas vara centralare för klasser och skikt som har sitt livsprojekt mer koncentrerat till hemmet, som har svårare att påverka i samhället och på arbetsplatserna, vars möjligheter till skapande till stor del koncentreras till fritiden och hemmet.*

För att pröva sin tes och förstå "meningen med ett eget hus" anlägger Almqvist ett hermeneutiskt perspektiv. Hon utgår från begreppen *autonomi, relation* och *tillägnelse* (genom skapande) som beteckningar för hur vi förhåller oss till bostaden. Ett centralt tema i hennes resonemang är att *individualiseringen*, som är ett framträdande drag i det moderna samhället, leder till ökad *intimisering*. Medan individualiseringen bryter upp relationer, kontinuitet och sammanhang i livet och hänvisar individen till att ständigt vara beredd på att byta arbetsuppgifter, arbetskamrater och arbetsplats så står intimiseringen för närvaro och delaktighet i ett helhets-sammanhang och tar sig bland

annat uttryck i skapandet av det egna hemmet som ett gemensamt livsprojekt i en parrelation.

Har då denna tes samma betydelse för kvinnor som för män? Kvinnornas förhållningssätt till boendet är fyllt av paradoxer och ambivalens. Paradoxerna är tydliga — under hemmafruepoken var boendet i flerfamiljshus utbrett bland barnfamiljer (men drömmen om det egna huset fanns där). Den moderna lägenheten var dock tänkt för hushåll där båda makarna förvärvsarbetar. När utvecklingen hunnit ifatt den idén och kvinnorna kommit ut i förvärvslivet använder familjerna sin ökade inkomst till att köpa ett eget hus med kända konsekvenser för kvinnorna. Ville kvinnorna inte medverka till sin frigörelse? Här kommer ambivalensen in. Almqvist menar att kvinnors önskan om eget hus kan analyseras både med utgångspunkt i kvinnors intressen och i deras identitet, som en fråga om makt eller mening:

*I sin yrkesorientering har kvinnor för att kunna bli jämställda med männen intresse av ett rationellt boende och/eller en jämnare arbetsfördelning i hemmet. Med utgångspunkt i sin familjeorientering önskar många kvinnor sig däremot ett boende som tillgodoser behoven av autonomi, relation och skapande.*

Föga förvånande gäller att det är de med sämst möjligheter till autonomi och skapande på arbetet som är mest hem- och familjeorienterade. Med den utveckling på arbetsmarknaden

som vi ser i dag och med ökade bostadskostnader på de orter där arbetena finns är det dock risk för att det är just de grupperna som kan förväntas ha minst möjligheter att realisera drömmen om det egna huset.

Annika Almqvists avhandling är en gedigen kunskapsammansättning av bostadspolitik och bostadsutveckling under 1900-talet, genomsyrad av den kritiska frågeställning som är avhandlingens utgångspunkt:

*Varför är drömmen om det egna huset så levande i Sverige, trots att den sociala bostadspolitiken under välfärdsstaten syftat till att bygga lägenheter för barnfamiljer i flerbostadshus och trots att kvinnorörelsen bedrivit kamp för att frigöra kvinnorna ur hemmen?*

Det rikhaltiga empiriska och teoretiska referensmaterial som används för att belysa frågeställningen sätter in den i ett kulturellt och socialt sammanhang och pekar på viktiga samband mellan boendet och kön, klass, livsform, arbetsvillkor, maktförhållanden etc. Det finns naturligtvis inte ett svar utan många. Alla är inte överraskande och kan inte så vara, eftersom det handlar om allmängiltiga frågor som varje människa har anledning att begrunda i sitt eget liv. Icke desto mindre är det viktigt att få dem belysta och förklarade och kanske bekräftade.

I sin avhandling har Almqvist ställt en mycket intressant och

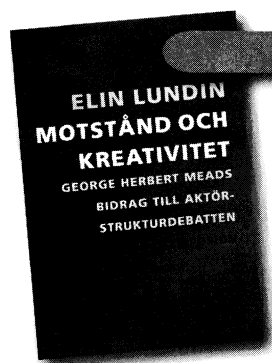
relevant fråga. Hon har med stor envishet och kreativitet formulerat ett svar som egentligen är en bister kritik av det moderna samhälles förmåga att ta till vara människors skaparlust. Att det finns en del upprepningar, något fel i statistiken och en del snåriga formuleringar kan inte förringa att detta är en värdefull avhandling. Om det finnes någon medveten plan för

arbetslivets utveckling skulle den här sortens kunskap vara av stor vikt, eftersom den så tydligt visar skapandets existentiella betydelse i människors liv.

För politiker och för fackmännskor inom bostads- byggnads- och planeringsområdet är avhandlingen i varje fall nyttig läsning. I den feministiska diskussionen kan den utgöra en fruktbar plattform

för utveckling av strategier för att tillvarata kvinnors intressen både i boendet och i arbetslivet. Med en viss bearbetning skulle den kunna bli en utomordentlig lärobok för utbildningar med anknytning till bostads- och samhällsplanering.

Lena Jarlöv



Elin Lundin:

**Motstånd och kreativitet.  
George Herbert Meads  
bidrag till aktör-struktur-  
debatten.**

Symposion (2004)  
ISBN 91-7139-691-8

Mead som sin viktigaste vägvisare och bundsförvant i denna kritiska kartläggning av den sociologiska teorins grundläggande begreppsliga utgångspunkter. Hon hänvisar i synnerhet till Meads idéer om 1) den mänskliga handlingens förankring i en konkret social situation och 2) dess ursprungliga socialitet.

Lundin argumenterar för sitt val av den i sociologin vanliga aktör-struktur- motsatsen som utgångspunkt för sin avhandling. Man kunde påstå, att detta sätt att formulera problemet inte är det bästa möjliga och, i fråga om Mead, rentav vilseledande. Meads grundbegrepp är nämligen inte aktören utan handlingen, vilket i och för sig framgår tydligt också i Lundins vidare resonemang. Såsom Lundin alldeles korrekt konstaterar är handlingens processuella karaktär hos Mead det centrala: den individuella eller sociala vanan kommer först och den medvetna och reflekterade handlingen därefter. Aktören agerar i första hand inte för att uppnå ett mål utan följer

I DEN SOCIOLOGISKA teoritraditionen har det varit vanligt att ställa frågan om förhållandet mellan den enskilda människan som en handlande varelse, med sina motiv, mål, och önskemål, och hans eller hennes sociala miljö. Det har ofta betraktats som en avgörande skiljelinje mellan olika sociologiska teorier, att utgå antingen från aktören eller från den sociala strukturen. Det är en fråga om en metateoretisk positionering,

som avgör vilka begreppsliga medel vi har till vårt förfogande när vi betraktar det sociala samspelet. Elin Lundins avhandling anknyter medvetet till denna teoritradition. Hennes avsikt är att utveckla teoretiska förutsättningar som gör det möjligt att integrera aktörsperspektivet och strukturperspektivet i ett och samma, att bevara båda utan att reducera det ena till det andra. Lundin har valt Georg Herbert

sina sedvanliga rutiner. Först när den icke-reflekterade handlingen förhindras, stiger det målsättande och medvetna subjektet, eller själva aktören, fram på den sociala arenan, sådan som den är välbekant t.ex. i Max Webers sociologiska grundbegrepp (eller i den neoklassiska ekonomin) (se Kilpinen, E.: *The Enormous Fly-wheel of Society*. Helsinki 2000). Genom att betona aktörens roll blandar Lundin egentligen ihop två skilda frågeställningar: å ena sidan Upplysningsfilosofins klassiska fråga om människans möjligheter att rationellt skapa och behärska villkoren till sin egen sociala samvaro (jfr. den parallella frågan om hur man genom sitt blinda agerande ändå skapar en välordnad social värld) och å andra sidan den Meadska frågan om handlingens kreativitet: hur sociala problem alltid ger upphov till reflexion och nya vanor, rutiner och — sist och slutligen — till nya sociala institutioner. Lundin sammanfattar idén så här:

*Först när det vanemässiga sociala beteendet av någon anledning förhindras eller hämmas, och det inte längre är möjligt att fortsätta samexistera som förut, blir vi aktivt medvetna om de socialt givna vanemässiga reaktioner vi fört med oss in i den sociala situationen. (s. 106)*

Lundins avhandling är teoretiskt ambitiös. Den är mycket tydligt skriven och strukturerad. I början och i slutet av varje kapitel ger författaren en sammanfattning av vad

som komma skall och vilka som är de viktigaste slutsatserna, vilket gör det lätt för läsaren att följa hennes argumentering. Lundin följer den teorikonstruktivistiska traditionen i sociologin genom att strategiskt välja mål för sin kritik: Anthony Giddens struktureringsteori, Pierre Bourdieus habitusbegrepp och Jürgen Habermas teori om den kommunikativa handlingen. Alla dessa tre delar på sina sätt Lundins huvudintention att försöka lösa problemet mellan individens handling och den sociala strukturen. Lundin (s. 31) eftersträvar en teoretisk integration:

*För att en teori skall få kallas integrativ måste den förklara den sociala verkligheten med utgångspunkt både från meningsskapande aktörer och begränsande strukturer.*

Man kan också påstå, fastän detta inte är avgörande för Lundins argumentering, att hennes alla tre "motståndare" har blivit inspirerade av den pragmatiska filosofins synsätt på den sociala handlingen. Detta inflytande borde vara självklart i fråga om habitus. Bourdieu betonar ju att habitus är starkt kroppsligt förankrad och uttrycker sig i vanemässiga reaktioner och böjelser. Giddens hänvisar till betydelsen av sociala praktiker för sin struktureringsteori. Och slutligen är en kritisk-systematisk genomgång av Meads tänkande en viktig mellanlänk i Habermas argumentering i Teorin om det kommunikativa handlandet. Vad

som ändå är avgörande för Lundin är att de alla tre innehåller en kärna sanning, som man kan både bevara och vidareutveckla. Avhandlingen följer härmed den gamla beprövade metoden: att rädda två till synes helt vettiga och rätta, men helt motsatta argument genom att framkalla ett tredje och — rikare — alternativ som innehåller den sanna kärnan i de båda tidigare uppfattningarna.

Enligt Lundin står Giddens för ett mera aktörorienterat, Bourdieu för ett mera strukturorienterat perspektiv. Enligt Bourdieu, kan allt härledas från ens position i den hierarkiska sociala strukturen:

*Personer med viss slags habitus kan omforma positioner, men endast eftersom de är predispositionerade att göra just detta. (s. 65)*

Genom sin systematiska tudelning i system-levnadsvärld vill Habermas däremot hålla båda två i skär även om deras ömsesidiga förhållande är en viktig fråga även för honom. Enligt Lundins tolkning brottas egentligen alla tre med ett och samma problem, men de försöker lösa det på olika sätt, var och en från sina egna teoretiska utgångspunkter.

Endast med hjälp av det Meadska teoretiska perspektivet går det att bygga en bro som förenar dessa två perspektiv. Vad menar egentligen Lundin med detta? Man kan noggrannare följa Lundins kritik av Habermas för att klargöra frågan. Habermas är tydligen den viktigaste och mest krävande teoretiska

motståndaren åt vilken Lundin också ägnar mest utrymme i sitt arbete. Det är välkänt att Habermas skiljer mellan system och levnadsvärld. I Lundins betraktelsesätt står "systemet" för den sociala strukturen och "levnadsvärlden" för den handlande aktören. Fastän Habermas konsekvent förutsätter att systemet måste vara förankrad i den meningsgivande — och skapande sociala handlingen i levnadsvärlden, förnekar han systematiskt att det ena perspektivet kunde reduceras till det andra. Å andra sidan medger Lundin med t.ex. Giddens tolkning, att Mead saknar en beskrivning för "de sociala strukturernas organisation" eller en teori för den sociala differentieringen (s. 150). Meads idéer måste därför förstås som närmast programmatiska. Om man utgår ifrån Habermas teori skulle en syntes förutsätta att man kunde bevisa hur de objektiverade medier, pengar och makt, som koordinerar handlingar i respektive det ekonomiska och det politisk-administrativa systemet, kunde begripas i termer av (ytterst) generaliserade och välstrukturerade sociala förväntningar. Lundin hänvisar till denna lösning men utvecklar den inte systematiskt vidare.

Frågan om förhållandet mellan Meads och Habermas teoretiska insatser kan bättre belysas genom att försöka förstå vad de har att säga om sociala normer och vanor eller om sociala institutioner.

Habermas teori innehåller ju

två olika samhällsbegrepp, ett för det stora och ett annat för det lilla samhället. Det stora samhället består av system och levnadsvärld. Det lilla befinner sig inom levnadsvärlden och är identiskt med normernas värld. I sin kritiska genomgång av Meads tänkande i Teorin om det kommunikativa handlandet påpekar Habermas att Meads stora brist är att han inte alls förklarar hur man härleder "ought" from "is", dvs. hur man övergår från de sedvanliga vanorna som man följer rutinmässigt till normativt reglerade handlingar, som alltid följs av en känsla av förpliktelse och inte enbart består av ett blint följande av regler. Litet förvånande tar Lundin inte alls upp denna Habermas explicita kritik i sitt "försvarstal" för Mead. Däremot kritiserar hon Habermas för att han — i motsats till Mead — saknar en teori om hur den icke-diskursiva handlingskoordineringen går till, även om det enligt henne är tydligt att Habermas förutsätter en sådan icke-diskursiv kommunikation (s. 150). Habermas delar ju det vanliga sättet att förstå levnadsvärlden som bestående av icke-problematiserade, men alltid problematiserbara, och för det mesta "tagna för givna" vanemässiga reaktioner i olika situationer. Först efter att det vanliga handlingsmönstret inte mera går att följa, dvs. om något eller någon ifrågasätter det, måste man ta ställning till detta och — i ideala fall — försöka lösa problemet genom rationell kommunikation med de

andra. Det gäller att argumentera för sin ståndpunkt, uppfattningen om vad det aktuella läget är, vilka normer/regler som kan tillämpas i detta fall samt vilka var och ens genuina önskemål och aspirationer är egentligen. Vid första blicken kunde man påstå att Habermas hermeneutiska uppfattning inte märkbart skiljer sig från Meads pragmatistiska tolkning. Det finns ändå en viktig skillnad mellan dem som Lundin helt riktigt pekar ut, fastän hon inte själv är helt tydligt med vad det egentligen betyder. Lundin konstaterar, att...

*...utifrån Habermas perspektiv framstår giltighetsanspråken i högre grad som förutsättningar för kommunikativ handling, inte som något som aktualiseras i en given situation för att den ömsesidiga samordningen av handlandet ska bli möjligt. (s. 154)*

Men knappast skulle Mead heller förneka, att i en konkret situation i vilken de handlande vanligen befinner sig, föregås deras handlingar av just detta: det finns vanligen ett färdigt förråd kulturella tolkningsmönster, inklusive normer, som de handlande har internaliserat och som kan aktualiseras i en situation vid behov, även om man samtidigt kan med Mead påstå att handlingen egentligen föregår mening och att meningar och definitioner uppstår genom att man konfronteras med förändrade situationer och krav.

Lundin har säkert rätt i att dessa två teorier förstår de processer som skapar mening i handling

på två olika sätt. Men vad betyder det att handlingen förutsätter färdiga meningar eller att definitioner föregår handling? Som Lundin påpekar tycks normer, värderingar och föreställningar finnas "där" före interaktionen enligt Habermas, dvs. det finns färdiga definitioner och tolkningsalternativ före handeln. Däremot definierar man enligt Mead vad som tidigare varit odefinierat, och väljer inte enbart mellan olika — givna — definitioner. "Detta ger upphov till en situerad kreativitet" (s. 155).

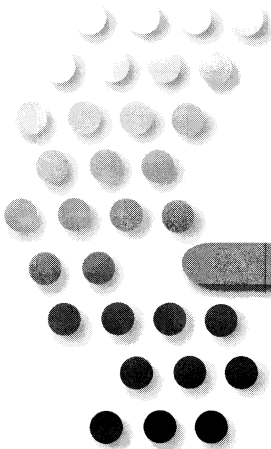
Lundin har således rätt i att Meads och Habermas synsätt skiljer sig från varandra principiellt. Nästan paradoxalt leder Meads betonande av handlingens habituella karaktär till ifrågasättande kreativitet, medan Habermas kommunikativa handling i bästa fall leder till rationellt skapad konsensus utifrån färdiga ståndpunktstagande. Man kan vidareutveckla Lundins argumentation och påstå att den grundläggande skillnaden mellan Mead och Habermas egentligen inte handlar om olika synsätt visavi för-

hållandet mellan aktör och struktur, inte ens på handling och struktur, utan om olika uppfattningar om handling, betydelse och tolkning. Dessa skulle antagligen ha viktiga följder för deras förståelse av struktur och aktör, som varken Mead eller Habermas har utvecklat systematiskt fullt ut.

*Jukka Gronow*

*Sociologiska institutionen*

*Uppsala universitet*



**Malin Wreder:**

**I omsorgens namn: Tre diskurser om äldreomsorg**

Karlstad University Studies  
2005:2

Institutionen för samhällsvetenskap,  
avd. för sociologi

ISBN 91-85335-42-8

TITELN TILL TROTS är detta inte en avhandling om äldreomsorg i vanlig mening. Boken handlar varken om omsorgens vardag eller förser oss med handfasta goda råd om hur omsorg kan och bör bedrivas. Malin Wreder närmar sig äldreomsorgen på ett annorlunda sätt.

Syftet är att beskriva och analysera diskurser om äldreomsorg, så som de framträder i utsagor från äldreomsorgspersonal och i forskning om äldreomsorg. Upprinnelsen var medverkan i ett större forskningsprojekt av traditionellt sociologiskt snitt. Via enkäter ställdes frågor

om äldreomsorg till tre kommuner, där man bland annat riktade sig till personal. Frågorna gällde syn på arbetsmiljö, arbetsvillkor, organisation och ledning, vårdkvalitet men även på välfärdsstaten mer generellt. Det empiriska materialet i avhandlingen är hämtat från denna enkät, närmare bestämt från svaren på de tre öppna frågor som avslutade frågeformuläret. De tillfrågade ombads att skiva ner det som brukar kallas "övriga synpunkter". Gensvaret var både överväldigande och oväntat. Detta brokiga och omfångsrika material utgör ett av två centrala empiriska ben som avhandlingen bygger på. Det andra utgjordes av tidigare forskning om äldreomsorg, professioner och åldrande. De öppna svar från enkätundersökningen som kom att ingå i materialet var 930–386 från vårdbiträden, 465 från undersköterskor och 79 från sjuksköterskor.

I metodavsnittet presenteras diskursanalysen. Språkets betydelse för att "sätta verkligheten" lyfts fram. Den kanske idag mest debatterade frågan — skiljelinjen mellan konstruktionism och realism — finner författaren det svårt att ta ställning i. Wreder väljer en position som innebär att hon i stor utsträckning sätter parentes kring verkligheten. Detta innebär att de studerade ut-sagorna behandlas som självständiga analysobjekt, "i sin egen rätt". Dess överensstämmelse med "verkligheten" lämnas därhän. Frågan om det finns någonting utanför diskurserna är en annan debatterad fråga inom den diskursanalytiska traditionen. Författaren tar avstånd från ideologikritiken såväl i sin klassiska som nya diskursanalytiska klädedräkt, eftersom den förutsätter en kunskapsmässig nollpunkt. Kunskapsintresset är ett annat: att se hur diskurser verkar och att problematisera konsekvenserna av, snarare än orsakerna till, de utsagor som analyseras.

I sökandet efter diskursiva fält utkristalliserades ett antal återkommande teman i enkätmaterialen, vilka rörde sig kring tre frågeställningar: Vad är god omsorg? Vilka skall utföra den? Vilka tar emot den? Varje frågeställning var fokuserad kring vissa begrepp, som fick bilda namn på de tre diskurserna: en om omsorg, en om utbildning/lämplighet, en om äldre/ålderdom.

Kring dessa diskurser existerar också en mängd forskning och teo-

rier. Den forskning som är inriktad på frågor om vad omsorg är, vilka som skall utföra den samt vilka mottagarna är inkluderades därför i analysen. Detta innebar att tre olika forskningsdiscipliner behandlas i avslutning till äldreomsorgspersonalens utsagor: omsorgsforskning, professionsforskning, socialgerontologisk forskning.

Genom granskning av utsagorna från äldreomsorgspersonalen tillsammans med äldreomsorgsforskningen, visas hur äldreomsorg definieras i relation till de olika frågorna. Vad som innefattas respektive utesluts ur den goda omsorgen framträder här. Personalen definierar omsorg i termer av aktivitet — som ett universalmedel för hälsa ter sig promenaden ute i det fria — samt rehabilitering och medicinsk omvårdnad. God omsorg länkas vidare till småskalighet: närhet och familjelika relationer utgör förebild. Då avses hem med kvinnliga förtecken. Att familjen är en sorts norm i sammanhanget understryks av utsagor där ålderdomen liknas vid barndomen.

God omsorg är ömsesidig. Omsorgens fiender är de personer som har fel attityd till arbetet och till de äldre. Dålig omsorg uppstår även på grund av för många och fel arbetsuppgifter samt bristande organisation/ledarskap. Personalutsagorna och forskningen förenas på vissa punkter. Båda lyfter fram omsorg som lönearbete. Omsorgens låga status och svåra arbetsvillkor är

återkommande. Samtidigt betonas det känslomässigt belönande inslagen i verksamheten. En viktig distinktion präglar omsorgsdiskursen: den mellan omsorg och omsorgens villkor. Personalen får bilda essensen av omsorgen som de yttre villkoren kan befrämja eller kringskära.

Diskursen om den goda omsorgen är samtidigt en diskussion och vem eller vilka som skall utföra den. I sjuksköterskornas utsagor framträder formell kompetens som klart viktigast: teoretiska kunskapers betydelse inför såväl praktiska, administrativa och ledande uppgifter framhålls tydligt. Verksamhetens kvalitet framstår som direkt relaterad till andelen utbildade sjuksköterskor. Mer makt åt de professionella, är budskapet. Med professionella menas närmast självklart medicinsk kunskap och omvårdnadskompetens. Andra personalgrupper återges i mer problematiska termer. Undersköterskorna anser sig alltmer förhindrade att utföra stimulerande — dvs. medicinska — uppgifter. Klagomål om att rutinartade och okvalificerade arbetsuppgifter tar överhanden är många. I kampen för att återerövra definierade undersköterskeuppgifter riktar de sig mot sjuksköterskorna. Samtidigt upprätthålls gränsen neråt på statusstegen, gentemot vårdbiträdena. Vårdbiträdena, slutligen, hänvisar till skillnaden mellan bra vårdbiträden och "vem som helst". Eftersom de

inte kan hänvisa till utbildningens betydelse, framhålls i stället vikten av personlig lämplighet. Stundtals söker man förena sig med undersköterskorna i kampen för mer stimulerande arbetsuppgifter. Äldreomsorgsarbetet framträder som strikt hierarkiserat och fyllt av demarkationer. Ett par centrala konflikter kan urskiljas: en som handlar om de medicinska uppgifterna, en som handlar om personal med fel attityd.

Konflikterna är synliga även i forskningen. Argumentationen är motsättningsfylld. I motsättning till det husmorsideal som ibland lyfts fram anses högre utbildning leda till oönskade effekter i form av teknifiering, avhumanisering, formalisering, fragmentering. Samtidigt menas professionalisering och akademisering vara nödvändiga för att klara av de medicinska aspekterna i arbetet.

I talet om äldreomsorg är givetvis de äldre och ålderdomen av stor betydelse. Forskningen har ofta utgått från endera av eländesperspektivet eller resursperspektivet. Trots inbördes olikheter delar de olika inriktningarna ofta antagandet om det goda med aktivering och vikten av att fördröja åldrandeprocessen. Föreställningen om en aktiv sista fas i livet intar en särställning, vilket tydligt syns i den växande rådgivningslitteraturen kring åldrandet. Medelåldern, den tredje åldern, tycks vara norm. I personalens utsagor tillhör däremot

de äldre den fjärde åldern, vilket betyder att de är rätt sjuka och svaga och skröpliga. De beskrivs ofta som ensamma, deprimerade och i behov av social kontakt. Vissa framställs som aggressiva, våldsamma och svårhanterliga. Denna grupp är svåröförelig med aktivitetssideal och föreställningar om ömsesidighet.

Personalen driver två linjer. Å ena sidan anses åldrandeprocessen vara påverkbar genom framförallt bibehållen fysisk och social aktivitet. Å andra sidan ses åldrandet som en naturlig och obevlig process. Trots det bör allt göras för att fördröja och uppskjuta skeendet. Förbundet med detta är tanken på åldrandet som en avcivilisering och förlorad kontroll över kroppen.

Infantilisering av de äldre är ett annat drag i personalens utsagor. Äldre behöver språkrör. I likhet med barn är de beroende av hjälp och vägledning. Infantiliseringen förstärks av hem- och familjeidealerna. Här finns outtalade krav på motprestationer. De som inte lever upp till de här institutionaliserade förväntningarna riskerar att betraktas som svårhanterliga och otacksamma.

Behovet av att få prata om sitt liv är självklart för de äldre. Vikten av att lära känna de äldres tidigare liv — familjeförhållanden, yrke, bostadsorter — framhålls både av personalen och forskningen. Kännedom om den äldres liv upplevs underlätta arbetet. Men personalen har även en idé om att god omsorg

ska vara nära, öppenhärtig och familjär. För att omsorgen skall vara bra måste de gamla fås att berätta. Kommunikationen sker emellertid på personalens villkor. Tystnad och asocialitet — försök att värja sig mot intimitet — kan leda till att aktiveringen intensifieras. Ju mindre de gamla pratar, desto större behov av sällskap, aktiviteter och prat antas de ha.

Diskurserna om äldreomsorg är således motsättningsfyllda. De rymmer föreställningar om åldrandets moral och det goda livet, men alla former av aktivering som bejakas inte, t.ex. betrakas inte sex, sprit och spel ingå i det goda åldrandet. Utevistelser i naturen, trevliga utflykter, kaffestunder, praktiska sysslor har däremot en självklar plats. Aktivitetssidealet kan ses som uttryck för strävanden att få de gamla att vilja och göra det rätta. En konsekvens av diskurserna är att äldre blir fångna mellan två föreställningar: en om passivitet/elände/sjukdom/förfall och en om aktivitet/framgång/hälsa. Paternalismen är påtaglig — det är många som talar i omsorgens namn. Välviljans förtryck diskuteras ibland inom omsorgsforskningen, men är inget framträdande tema. Alternativ till rådande diskurser om äldre och åldrande kommer sällan från de gamla. Då och då kommer anhängiga till tals. För de mesta är det politiker, forskare, personal, massmedia som formulerar sig sinsemellan. De äldre ”riskerar att

förbli kunskapsobjekt under ständigt nya blickar" (157).

Malin Wreders avhandling är både vanlig och ovanlig. Äldreomsorgen är ständigt aktuell och debatterad. Wreder analyserar omsorgen som lönearbete, som kvinnoarbete, som känslorarbete, dvs. välkända teman inom omsorgsforskningen. Mindre vanlig är fokuseringen av omsorgsarbets normativa prägel och åtföljande problemen med essentialism. Analysen av äldreomsorg som ett moraliskt begrepp med disciplinerande verkningar är ovanlig i svenska sammanhang.

Även metodmässigt är avhandlingen nydanande. Det tillhör inte vanligheterna att bearbeta enkätsvar diskursivt. Det är imponerande hur mycket som utvinns ur de fria svaren från enkäten. Man frågar sig hur mycket av outnyttjade svar från den här typen av "övriga synpunkter frågor" kan inte ligga i alla de enkätundersökningar som görs.

Min första kritik rör vikten av att ge sig tid att avsluta, för att inte slarva bort möjligheten att göra poäng av sitt material. I kapitel 8 tas ett samlat grepp om den viktiga frågan om vad som konstituerar diskurserna, med utgångspunkt från en analys av vilka tecken (eller element) de inkluderar respektive exkluderar.

*Ur diskursen om omsorg exkluderar som vi sett ett antal av omsorgens fiender. /.../ Även diskursen om utbildning och lämplighet exkluderar några tecken explicit. Till dessa hör*

*personalen med fel inställning, folket från gatan, kreti och pleti och alla de som är på arbetet bara för att tjäna pengar. /.../ I diskursen om äldre och äldre är exklusionen inte lika tydlig. De uttryck för äldre som innefattar asocialitet, passivitet och nedstämdhet exkluderar dock i stor utsträckning... (160-1)*

I min läsning lever de definierat exkluderade elementen tvärtom i högönsklig välmåga inom sina respektive diskurser! Framställningen hävdar att diskurser konstitueras både av det önskvärda och det icke önskvärda, av det normala och det avvikande, av det naturliga och det onaturliga. Omsorgens fiender är alltså minst lika viktiga för omsorgsdiskursen som dess vänner. De olämpliga är kanske svårare att avvara i lämplighetsdiskursen än de lämpliga. Framställningen andas mot slutet viss brådska.

Min andra kritik handlar om att forskningsförankringen med fördel kunnat breddas för att stärka centrala resonemang och slutsatser. Jag tänker närmast på att handikappforskningen kunnat anlitas för att lyfta drag i mötet mellan 'människoexpertis' och klient/brukare. Det finns åtskilliga studier som belyser hur ett generellt olikhetstänkande finns inbyggt i den här typen av professionaliserad kunskap. Infantiliserings, som genomsyrar synen på äldre, är en tydlig illustration. Att vara barn innebär att vara beroende och underordnad och anorlunda. Handikappforskare har pekat på precis samma tendens när

det gäller människor med funktionshinder, att de blivit fångna i "myten om den eviga barndomen".

Det finns konflikter mellan omsorgsgivarnas och omsorgstagarnas intressen. Vem har tolkningsföreträde? På vilka grunder och med vilka konsekvenser? Författaren berör dessa frågor, men inte mycket mer, vilket är förvånande eftersom det är diskursivt känslig mark. Ta resultaten från den refererade norska studien av personliga assistenter, där det framkom att om de handikappade själva fick välja så föredrog de utbildad personal. Även inom den svenska handikappforskningen har brukarstudier inriktade på hjälpsituationen visat på synpunkter i samma riktning, om professionalism som hinder. Den kritiska diskussionen av aktiveringsfilosofin har även sin parallell i handikappforskningen.

Inom senare tids konstruktionistisk och diskursanalytisk forskning har den traditionella välfärdsforskningens realistiska utgångspunkter på olika sätt problematiserats och kritiserats. I denna forskningstrend, som jag ställer mig positiv till, vill jag placera Malin Wreders arbete. I den konsekvent genomförda analysen av den svenska äldreomsorgens diskurser är hon ute på lite av jungfrulig mark — och har här visat sig vara oss till god hjälp med en terrängbeskrivning.

Eva Palmblad  
Hälsö högskolan i Jönköping